

Interreg

Slovensko – Česko



**Spolufinancovaný
Európskou úniou**

**FOND MALÝCH
PROJEKTOV**

ER BBK
EUROREGIÓN BÍLÉ - BIELE KARPATY

Po stopách spoločnej histórie 20. storočia - Funkcionalizmus

Výhradnú zodpovednosť za obsah tejto publikácie nesú jej autori a nedá sa stotožniť s oficiálnym stanoviskom Európskej únie

FUNKCIONALIZMUS

PARTIZÁNSKE

BAŤOVE PRIEMYSELNÉ MESTÁ - HORNÁ NITRA Časť 4

DOC. ING. ARCH. JANKA BETÁKOVÁ, PHD

2025

Veľké Bošany 1931

Nové Zámky 1931

Bojnice 1938

Pravenec 1942



Biela kolónia Bošany



Červená kolónia Bošany

BOŠANY 1931

Pionierom aktivít firmy Baťa na Slovensku boli koželužne v (Veľkých) Bošanoch na rieke Nitra.

História garbiarskej továrne založenej *Adolfom Schmittom* (+ 1891), majiteľom koželužní v dolnorakúsko Kremži, v Bošanoch začala v roku 1857.

Po príchode do Bošian odkúpil Rakúšan Schmidt od rodiny *Bošániovcov majer a mlyn*. Postupne začal s výstavbou malej garbiarskej prevádzky s 15 zamestnancami



Továreň sa čoskoro rozrástla na ploche 6 hektárov. Tvorilo ju 10 budov na výrobu a skladovanie spolu s 2 obytnými domami a 5 doplnkovými objektami, ktoré tvorili základ *Veľkobošianskej c. k. patent., továrne na kožu, hnacie remene, koňských postrojov a vojenskú výstroj.*



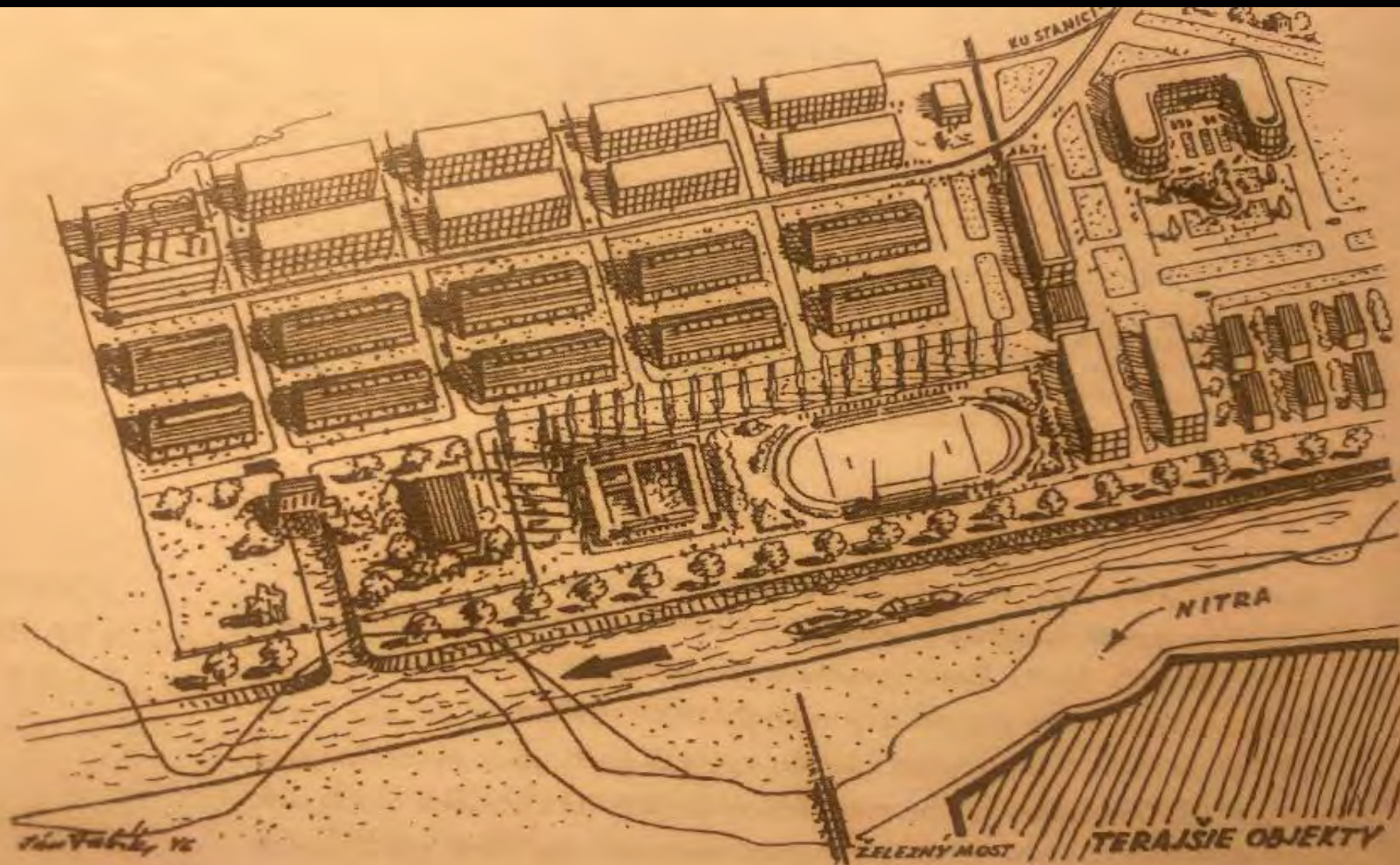
Po smrti Adolfa Schmitta prevzal výrobu jeho zať Július Leidenfrost. Nástupci firmu predali v roku 1904 trebičskej spoločnosti Budischowsky. V tom čase prosperujúca tvováreň na spracovanie koží prešla do majetku rodiny Budischowských. Produkcia koží bola v uvedenom období najvyššia v Uhorsku. Kožiarske výrobky boli niekoľkonásobne ocenené na rôznych svetových výstavách. Koniec vojny priniesol nedostatok surovín, povinný odpredaj koží obyvateľom, nedostatok surovín a celkovú stagnáciu. V roku 1919 nastalo čiastočné zlepšenie, keď garbiareň sa stala súčasťou akciovej spoločnosti Busy. Aj toto zlepšenie však podľahlo prichádzajúcej kríze, ktorej vrchol sa v Bošanoch prejavil v roku 1922. Zhoršujúca situácia vyústila v roku 1930 do odpredaja spoločnosti *firne Bat'a, a.s. Zlín*, ktorá týmto krokom v roku *1931 získala väčšinový podiel akciovej spoločnosti Busy.*

Pri kúpe dôležitú rolu zohral fakt, že Bošanské výrobky mali vynikajúcu povest' (kože posielala firma Baťa do Bošian spracovávať už od roku 1927). Firma Baťa veľmi dobre poznala skutkový stav prevádzky a veľkú rolu zohrali veľmi nízke ceny pozemkov i prítomnosť zručných majstrov-koželuho, ktorí následne vo dôkladnom výbere pokračovali v práci v závode aj po zmene majiteľa.

Po predaji, ku ktorému došlo v decembri 1930, bošanský závod bol personálne, organizačne a produkčne reorganizovaný podľa zlínskeho modelu. Tieto zmeny mali za následok, že už v prvom roku 1931 sa podarilo pri dvojnásobných mzdách zvýšiť výrobnú produkciu o 2000 %. V treťom výrobnom roku 1933 bola zahájená produkcia obuvi (plánovaná výroba 20 000 párov ročne).

V Bošanoch sa vytvorili samostatný výrobný závod zameraný na výrobu koženej obuvi. V polovici tridsiatych rokov bolo vo firme Baťa zamestnaných 400 pracovníkov, na jar 1937 ž 800.

Pôvodným zámerom bolo vybudovať v Bošanoch ústredie obuvníckeho priemyslu pre celé Slovensko.



Staré nevyhovujúce objekty zbúrali a namiesto nich postavili nové dielne podľa typizovaných projektov priemyselných budov zo Zlína. Priemyselné objekty ktoré sa bolo možné prispôbiť prebudovali. Reorganizácia mala za následok prudké zvýšenie objemu výroby. Závod sa dostal do plnej prevádzky v roku 1934. Zamestnanosť stúpla na 700 ľudí.







OMKA STUDIO
AUDIO POST PRODUCTION
Tel. 0907 178 471
omka@omkastudio.com











BULEVA
MENCIOVE

POSTA
10
10000000



V roku 1939 vďaka rozšíreniu produkcie výroby o gumárenskú výrobu podrážkov, podošiev, gumových papučí, obuvníckej lepenky a kartónu, sa Bošany stali najväčším výrobcom obuvi na Slovensku. V podniku sa denne vyrobilo 550 koží a 5 000 párov obuvi a evidovali už tretím rokom prakticky nulovú nezamestnanosť



Bošany sa mali stať najmodernejší priemyselným mestom. Firma Baťa plánovala vykúpiť ďalšie pozemky, stavať novú obytnú kolóniu, letisko a nový závod. V roku 1938 začalo naberať reálne obrysy rozhodnutie rozšíriť Bošanskú továreň a priestory o ktorých by koncernová spoločnosť Moravské a slovenská strojírny MAS vyrábala obuvnícke stroje a bicykle. Bošanskou expanziu však zahatili špekulanti z radov pozemkových vlastníkov, s ktorými koncern vyjednával len výnimočne. Riešenie ponúkol šimonovský židovský veľkostatkár Eugen Salzberg, ktorý sa upadajúceho veľkostatku v Šimonovanech neďaleko Bošan rád zbavil. Veľkostatok predal včetně liehovaru i živého aj mŕtveho inventáru koncom júna 1938 za 6 500 000 Kč. Pozornosť MAS sa obrátila k inej lokalite.

Aj napriek nezhodám sa zástupcovia firmy Baťa rozhodli dovtedajší podnik rozšíriť a po odst'ahovaní obuvníckych dielní zriadiť gumárenskú výrobu. V Bošanoch zostali zachované koželužne a gumárenská výroba. (v roku 1940 sa vyrobilo 67 párov gumenej obuvi). V roku 1941 bola v Bošanoch otvorená chemicko-koželužská odborná škola a odborná škola strojnica, ktoré tiež obratom prest'ahovali do Baťovan.

V Roku 1941 sa firma Baťa, úč. spol. Baťovany ocitla v kritickej situácii. Zlínske závody nemohli dodávať vzťahajúcemu sa závodu v Baťovanoch lepenkový papier na škatule a drevené debny. Na Slovensku sa nenašla papieren, ktorá by bola ochotná vyhovieť tejho požiadavke. Preto firma Baťa postavila vlastnú papieren v Bošanoch, kde boli výhodné vodné podmienky.

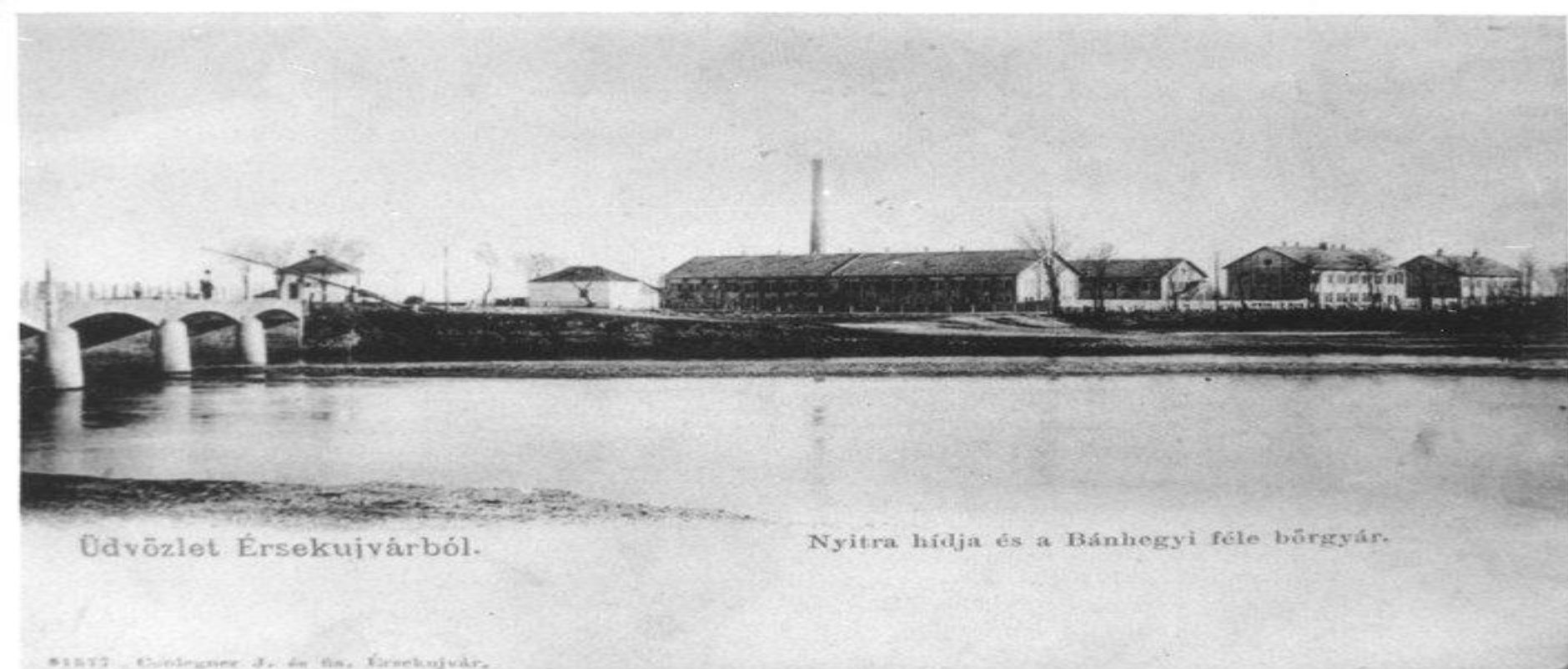
Po znárodnení a v roku 1945 bol odsúhlasený ďalší stavebný rozvoj závodu a obytnej štvrte. V roku 1946 ešte postavili novú budovu gumárenskej haly v štýle zlínskej architektúry.

Podniku neprospeľ ani požiar pri ktorom v nedeľu 28.1. 1940 zhorel sklad chemikáli a obštrukcie s tým spojené.

NOVÉ ZÁMKY

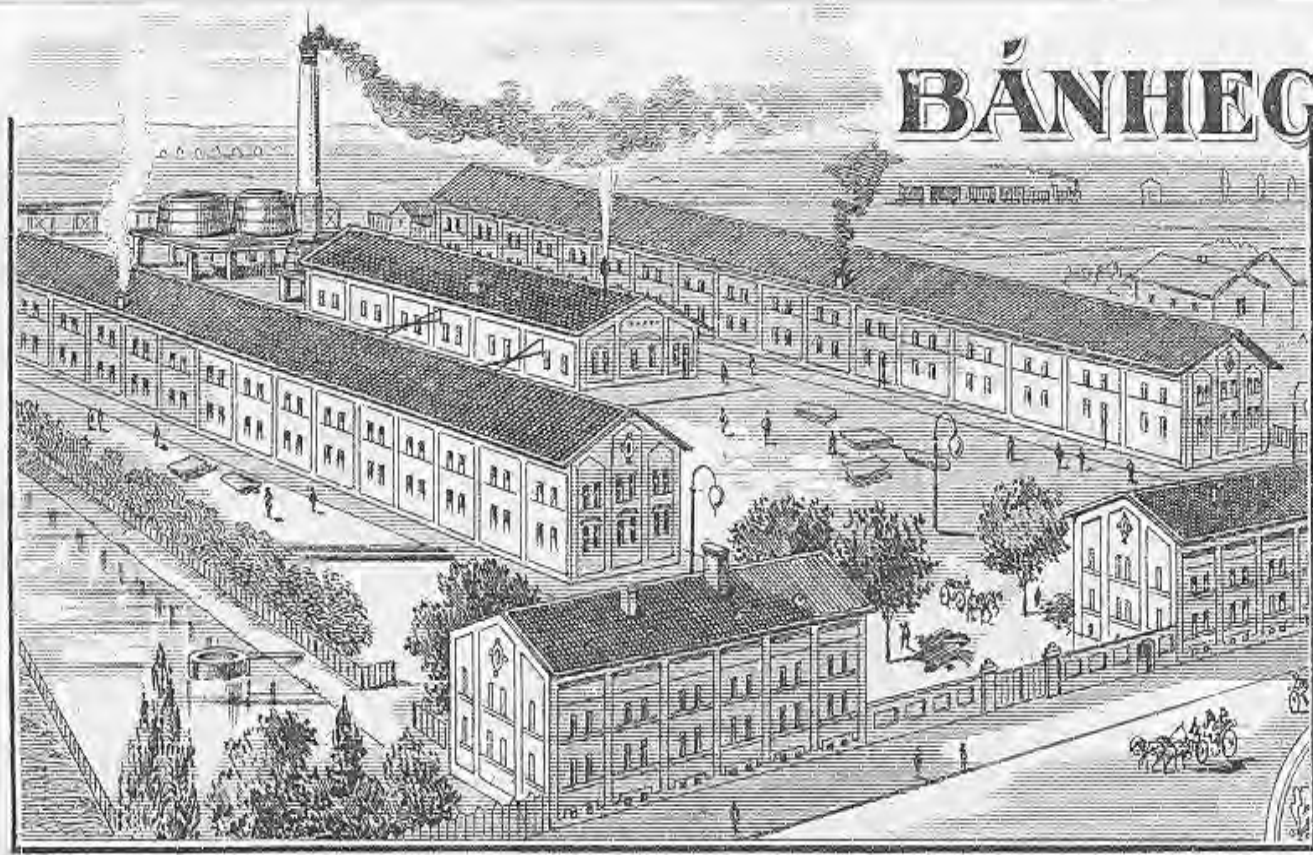
1931

Druhou významnou slovenskou akvizíciou, ktorú koncern Baťa uskutočnil v **decembri 1931**, bolo odkúpenie dlhmi sužovanej koželužne A. H. Suess a synovia v Nových Zámkoch, od obchodnej banky v Budapešti. Túto prevádzku od roku 1900 budoval maďarský obchodník *Bánhegyim*



Üdvözlet Érsekújvárból.

Nyitra hídjá és a Bánhegyi féle bőrgyár.



BÁNYHEGYI C. J.

BUDAPEST,
IV. ROSTÉLY-UTCZA 13.
A KÁROLY-KÖRÜT 26. SZÁMU
— SAROKHÁZBAN.

**MECHANIKAI
GÉPŐ FELSŐRÉSZ
— ÉS —
LŐBŐR GYÁRAK
ÉRSEKÚJVÁR.**

G

megrendelt
gépőfelsőrészeket munkába adtam és azon lesznek, azokat
gyáramból b. oximére küldetni.
Teljes tisztelettel



mechanikai | cipőfelsőrész és lóbörgyára

Bánhegyi C. J.

Budapest,

IV., GERLÓCZY-UTCZA 13.

Foto: Baťa, Cikta, Bánhegyi

Novozámocká mechanická továrň na výrobu vrchných častí topánok a spracovanie konskej kože

V roku 1906 bol závod prevzatý viedenskou firmou A. H. Seuss a synovia. V roku 1907 bola akcionovaná s kapitálovou účasťou ďalších novozámockých podnikateľov a potom Commerybank, od ktorej mal koncern Baťa podnik získať. Keďže do Maďarska smerovala polovica novozámockej produkcie, po vzniku prvej ČSR prišli koželužne o navýznamnejších odberateľov



Foto:Garbiaren



V dobe Maďarskej republiky rád (1919) bol podnik poškodený tak, ako československo – maďarské vzťahy. Na sklonku dvadsiatych rokov bolo síce zvažované ukončenie výroby, ale zachránila ju jej strategická poloha na slovensko- maďarskej hranici pri železničnej trati Praha – Bratislava – Budapešť- Belehrad v susedstve Dunaja, dobré meno a povest' kvalitných výrobkov.

Závod v roku 1931 kúpil koncern Bat'a, ktorý bol od roku 1927 hlavným odberateľom novozámockých lakovaných koží. Drahšia obuv z lakovanej kože bola i v bat'ovskej perióde označovaná mestským znakom Nových Zámkov.

Stará prevádzka koželužne v Nových Zámkoch z roku 1901, bola krátko po odkúpení modernizovaná a rozšírená. Okrem dostatku voľnej plochy na výstavbu závodu malo mesto aj výborné dopravné spojenie, dokonca v blízkosti závodu existovalo aj letisko. Samotný rozmach závodu mal znamenať aj rozvoj priľahlých obcí v podobe stavby obytnej kolónie, dokonca nového mesta. Dobová tlač priniesla ospevujúce články o zámeroch firmy Bat'a vybudovať práve v Nových Zámkoch Nový Zlín.



Zamestnanci Baťa, Cikta, Bánhegyi, 1935

V roku **1936** boli síce vo výrobnom areáli vybudované obuvnícke dielne, ale za bránu závodu sa stavebné a podnikateľské aktivity koncernu Baťa nedostali. Príčinou boli spory s vlastníkami predražených stavebných pozemkov.

V Nových Zámkoch sa začalo v roku **1936** s **výrobou** a súčasne aj so **stavbou obytnej kolónie**, ktorej rozsah dnes presne nie je známy, pretože v roku 1944 spojenecké vojsko zbombardovalo továreň aj s obytnou kolóniou.

V rokoch 1937-38 závod čelil hrozbami prepustenia zamestnancov a ukončením výrobných aktivít. Spory ukončila anexia Nových zámkov Maďarskom. V roku 1939 boli po rozpade 1. Československej republiky Nové Zámky pričlenené k Maďarsku. Pretože sa závod v dôsledku Mníchovskej dohody a prvej viedenskej arbitráže ocitol na maďarskom území, koželužne zohrali rolu trójskeho koňa pri expanzii na nedostupný maďarský trh.



Érsekújvár

Rámhid a Gáta gyárral

SVIT 1934

Firma Baťa zamýšľala postaviť v Batizovciach pod Tatrami veľkú továreň na výrobu umelého hodvábu. Lokalita v obci Veľká pod Vysokými Tatrami sa aj s ohľadom na dopravné napojenie ukázala ako najperspektívnejšia. 9.3. 1934 sa obecné zastupiteľstvo Veľkej rozhodlo, že odpredá firme Baťa zo Zlína požadované pozemky na výstavbu novej fabriky. V čase svetovej hospodárskej krízy rástla vo Svite moderná fabrika na umelé vlákna. Vznikla na základe vízie Tomáša Baťu, no výstavbu zrealizoval jeho mladší brat Jan Antonín Baťa. Z prvej pokusnej stanice vznikla továreň.

Konečným cieľom bolo vybudovanie priemyselného závodu a mesta s hlavným zameraním na výrobu umelého vlákna a výrobkov z neho. Išlo o prvý závod na Slovensku, ktorý mal byť postavený v nezastavanom území. Na širokej močaristej rovine, zvanej Štokava sa začal od základov budovať nový závod. Výhodné podmienky ako lacné pozemky, vhodná voda a lacná pracovná sila rozhodli o umiestnení závodu.





BOJNICE

1938

Firma Baťa investovala na Slovensku nemalé prostriedky aj do vyhl'adávania prírodných zdrojov, ktoré by bolo možné vhodne využiť. Na území Slovenska sa prieskum zamerlal hlavne na oblasti s dostatkom vody vhodnej kvality. Jedinečnú rolu v slovenských dejinách Baťovho koncernu zohralo v roku **1938 kúpenie veľkostatku Bojnice so zámkom a kúpeľmi**. Ich termálna voda bola excelentná vzácnym zdrojom hlbinného rádioaktívneho bahna pre liečenie 19 diagnóz.

Cieľom bola premena na rekreačné stredisko pre zamestnancov firmy Baťa najmä z neďalekých Bošian a Baťovian. Kúpele prešli významnou renováciou, bola v nich umiestnená slobodáreň, a štyri dvorčeky pre kúpeľných hostí. (1946). V zámku bol umiestnený firemný archív a plánovalo sa aj so zriadením Baťovho múzea všetkých domácich i zahraničných koncernových spoločností. Bojnické hospodárstvo zásobovalo predajne koncernu poľnohospodárskymi produktami. V budúcnosti sa uvažovalo s chovom plemenného dobytká a koní